

**MENTALITET KONSEPTINING INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI
LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARI**

Farxotova Sitora Kamoljon qizi

Oriental universiteti Magistratura Lingvistika

mutaxassizligi 2 - kurs talabasi

Annotatsiya: Insoniyat jamiyatida har bir xalq, el, millat o‘ziga xos ruhiyat, dunyoqarash, qadriyat va an‘analarga ega. Ushbu qadriyatlar, dunyoqarash va ma‘naviyat jamlanmasi xalq mentaliteti deb ataladi. Mentalitet lisoniy va madaniy tafakkur mahsuli hamda uning ko‘zgusi sifatida maydonga chiqadi. Mentalitet konsepti milliy tafakkur, psixologiya, dunyoni idrok etish va unga munosabatning har xilda ifodalanishi orqali ajralib turadi. Har bir tilda mentalitet konsepti lingvistik belgilar va madaniy motivlar asosida namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: mentalitet, lingvomadaniyat, konsept, ingliz tili, o‘zbek tili, milliy o‘ziga xoslik, madaniyatlararo kommunikatsiya, semantika, milliy stereotiplar, til va tafakkur.

Ingliz va o‘zbek tillarida mentalitet konsepti o‘ziga xos lingvomadaniy xususiyatlarga ega. Ingliz tilida mentalitet asosan insan ongi va jamiyatdagi aloqalar orqali ifodalanadi. Bu yerda individualizm, shaxsiy huquqlar, ozodlik, erkin so‘z va ochiq muloqot madaniy qadriyat sifatida yuqori baholanadi. Ingliz tilidagi lisoniy tasvirda har bir so‘z, frazeologizm yoki ibora orqasida anglanadigan mental konseptlar konkret va ochiq-oydin ifodalanishi bilan ajralib turadi. O‘zbek tiliga xos mentalitet konsepti esa ko‘proq kollektivizm, oilaparastlik, kattalarga hurmat, mehmondo‘stlik, muhosililik va bir-biriga yordam bera olish kabi omillar bilan tavsiflanadi. O‘zbek jamiyatida doimiy ijtimoiy muloqot, o‘zaro hurmat, e‘tiqod va qadriyatlarni xurmat qilish madaniy va lingvistik asoslarni tashkil etadi. O‘zbek tilida ishlatiladigan so‘z va iboralardagi lisoniy elementlar mazkur mentalitetga xos jihatlarni aks ettiradi.

Ingliz jamiyatida hayot falsafasi, ko‘proq shaxs erki va chegaralari asosida shakllangan. O‘zbekiston tarixiy taraqqiyoti, xalqning dindan, urf-odatlardan, marosimlardan, qadimiy e’tiqod va yuksak axloqiy normalardan kelib chiqqan antropologik, psixologik jihatlarni uzviy mujassam etib kelgan. Ingliz tilida odamlar o‘z fikrini to‘g‘ri, ochiq, aniq va qisqa aytishga moyil bo‘lsa, o‘zbek tilida ramziy, ishoraviy, murakkab, oraliq ma’nolar va epitetli nutq ko‘proq tarqalgan. Til - millat ruhining ifodasi hisoblanadi. Shuning uchun mentalitet konsepti til orqali namoyon bo‘ladigan, xalq tafakkuri va ongining fonida paydo bo‘luvchi ijtimoiy ong, urf-odat, psixologiya, qadriyatlar majmuasi sifatida namoyon bo‘ladi. Har bir tilda mentalitet konsepti so‘z, ibora, kliše, paremiyalar orqali o‘ziga xos aks etadi. Ingliz tilida gap tuzilishi, ijtimoiy munosabatlarda foydalaniladigan etiketik tizimi zamonaviylik, o‘zini hurmat qilish, bo‘ysunmaslik, shaxsning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, egallagan maqomini sezgir idrok etishi va ularni muloqotda saqlaganda namoyon bo‘lsa, o‘zbek tilida esa shaxslararo munosabatda bosiqlik, gapda mulohazalilik, aytilayotgan fikrni nozik va yumshoq yetkazish, rasmiy va norasmiy munosabatni doimo e’tiborda tutish kuzatiladi.[1]

O‘zbek tilida odamlararo munosabatlar doimiy ijtimoiy qadriyatlar, an’analar, marosimlar, do‘stona va qardoshlik aloqalari atrofida shakllangan. Ijtimoiy hayot va kundalik muloqotlarda imo-ishora, so‘z ohangi, gap ritmi, hurmat va ehtirom ko‘rsatish kabi holatlar asosiy o‘rinni egallaydi. O‘zbek xalqida jamiyat qadriyatlari, vaqt, avlodlar o‘rtasidagi bridge sifatida til xizmat qiladi. Til orkali urf-odat, marosim, dasturxon boshida, duolar, tabriklar, motivatsion gaplar, kengashlar berish an’analari davom ettiriladi va bir millatning mentalitet elementi sifatida mustahkamlanadi. Ingliz tilida esa jamiyat qadriyatlari ko‘proq shaxs orqaligina namoyon bo‘ladi. Ijtimoiy muhit, yangi g‘oya va tafakkur, ochiq muloqot, mustaqdil fikrlash, orzu-umid, o‘zini rivojlantirish, shaxsiy yutuqlarga intilish kabi xususiyatlar asosiy ustuvorlikka ega. Ingliz tilida jamiyat a’zolari, ayniqsa yoshlar fikr va g‘oyalarini erkin ifoda eta olishlari, ongida shakllangan huquqiy madaniyat asosida harakat qila olishlari asosiy tamoyil hisoblanadi. Shaxsiy ehtiyoj, ong, shaxs

mustaqilligi, individual qadr-qimmat, imkoniyat va kelajak eng ustuvor qadriyatlar qatoriga kiradi.[2]

Psixolingvistik nuqtayi nazardan ingliz va o'zbek tillaridagi mentalitet lisoniy tarzda ifodalanganda, ayrim ixtiloflar va farqlar yuzaga chiqadi. Masalan, ingliz tilida qisqa, aniq, soddaligi va to'g'ridan-to'g'ri gapiruvchanlik xususiyatlariga urg'u berilsa, o'zbek tilida har qanday nutqda yumshoqlik, ehtiros, mulohazalilik va kontekst tarixiy-ma'naviy qatlamlarga tayanadi. O'zbek jamiyatida mehmonga katta ahamiyat beriladi, bu esa tilda turli xil ijobiy modul va iboralar yordamida ifodalanadi. Ingliz tilida esa o'z ishi, orzu-havaslari, ijodiy yo'nalishda o'zini namoyon qilishga ko'proq e'tibor qaratiladi. O'zbek tilida hurmat, qadrlash, murosani birinchi o'ringa qo'yish asosiy mezon bo'lsa, ingliz tilida mustaqillik va o'z nuqtayi nazarini ochiq bayon etish, qaror qabul qilishda o'z mustaqilligiga suyanish muhim. Til va mentalitet bog'liqligi jamiyat mental holatiga bevosita tegishli. Hayotga bo'lgan munosabat, estetik qadriyat, axloq va or-nomus, urf-odat va e'tiqodga asoslangan ijtimoiy an'ana va qadriyatlar ham til orqali namoyon bo'ladi. Ingliz yoki o'zbek xalqi o'zining lingvomadaniy xususiyatlarini kunlik muloqot, kitob, she'riyat, maqollar, hikmatlar va tilda ishlatiladigan ijtimoiy an'analari orqali ifoda etadi.[3]

Mentalitet tilda namoyon bo'lish jarayoni esa jonli muloqot, so'zlarni anglash, ularni to'g'ri qo'llash, ijtimoiy munosabatlarni o'rganish, jamiyatning muhim muomalalarini ko'ra bilish, madaniy hodisalarni chuqur anglash, til taraqqiyoti va mustahkam milliy o'zligini namoyon qilish bilan chambarchas bog'liqdir. Har ikkala jamiyatda ham mentalitet lisoniy konseplar orqali bo'rtib chiqadi va til asosiy axborot vositasi bo'lib xizmat qiladi. O'zbek jamiyatida tarix va qadriyat, an'anaviy urf-odat, marosim va bayramlar, atlyetik fazilatlar, din va e'tiqod, bir so'z bilan aytganda, mental manzara ko'proq an'anaviy, kollektivist, e'tiqodli, hurmat va izzat ustuvor bo'lgan madaniyat bilan bog'liq. Ingliz jamiyatida esa zamonaviylik, erkinlik, tanqidiy fikr, pragmatizm, hozirjavoblik, o'zini namoyon qilish va shaxsiy natijaga intilish ko'proq ilgari suriladi. Ikkala tildagi lingvomadaniy o'ziga xoslik jamiyatning tarixiy, madaniy, ijtimoiy, ruhiy va

axloqiy tuzilmasi, til xususiyatlari va jamiyatda hayot falsafasining ifodalanishiga orqali namoyon bo'ladi. Alohida e'tibor shuni anglatadiki, ingliz va o'zbek tillarida mentalitet konseptining lingvomadaniy xususiyatlari o'zaro mukammal tafovut va o'xshashliklarga ega. Bu xususiyatlar xorijiy va milliy qadriyatlar, tarixiy taraqqiyot darajasi, ijtimoiy muhit, madaniy faktorlar va xalq tafakkuriga bog'liq holda namoyon bo'ladi. Har bir til jamiyat mentalitetining lingvistik in'ikosi bo'lib, til orqali xalq ongida saqlanishi ta'minlanadi.[4]

Mentalitet konseptini o'rganish zamonaviy jamiyat uchun bir necha jihatdan foydalidir. Avvalo, turli xalqlar va madaniyatlar bir-biriga tobora yaqinlashib borayotgan sharoitda, mentalitetni o'rganish odamlar orasida to'g'ri va samarali muloqot o'rnatish imkoniyatini beradi. Har bir millat va jamiyatning o'ziga xos dunyoqarashi, qadriyatlari va odatlari mavjud. Bu xususiyatlardan xabardor bo'lish, global hamkorlik, biznes, ta'lim, siyosiy yoki ijtimoiy sohalaridagi hamkorliklarda tushunmovchilik va ziddiyatlarni kamaytirishga yordam beradi. Mentalitetning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish orqali, jamiyatdagi axloqiy, ruhiy yoki innovatsion muammolarning ildizini aniqlash va ularga mos, samarali yechimlarni ishlab chiqish mumkin. Chunki aksariyat jamiyat muammolari insonlarning ongida shakllangan qadriyat va yondashuvlar bilan bog'liq bo'ladi. Shu bois, mentalitetni chuqur o'rganish islohotlar va taraqqiyot jarayonlarida muhim ahamiyatga ega. Innovatsion tafakkur, islohotlarga ochiqlik va yangi texnologiyalarni qabul qilish ham ko'p hollarda jamiyat mentaliteti bilan uzviy bog'liq. Mahalliy mentalitetni puxta o'rganish va to'g'ri yo'naltirilgan o'zgarishlar orqali zamonaviy taraqqiyotga moslashuv osonlashadi, xorijdan kirib keladigan tajribalarni mahalliy sharoitga moslashtirish mumkin bo'ladi.[5]

Global axborot maydoni, ommaviy kommunikatsiya va chet el madaniyatlarining keng tarqalishi mahalliy mentalitetga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, o'z mentalitetimizning kuchli va zaif tomonlarini tahlil qilish, uni rivojlantirish masalalariga e'tibor qaratish milliy o'ziga xoslikni asrash va yangi avlodni to'g'ri tarbiyalashda ahamiyatli. Til, madaniyat va mentalitet o'zaro chambarchas bog'liq. Bu bog'liqlikni o'rganish til o'rgatish, tarjima, xalqaro

aloqalarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, mentalitet konseptini o'rganish jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyotga erishishda, madaniy hamkorlikda, milliy qadriyatlarni avlodlarga yetkazishda muhim rol o'ynaydi. Shu sabab, bu konsept zamonaviy ilmiy va amaliy sohalarda dolzarb mavzulardan biri sifatida katta ahamiyat kasb etadi.[6]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida mentalitet konsepti o'ziga xos lingvomadaniy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Ingliz tilida shaxs erki, ochiqlik, ijtimoiy faoliyat, zamonaviylik va erkin kuchli bo'lsa, o'zbek tilida esa jamiyatga sadoqat, an'ana, urf-odat, hurmat, sabr, murosallilik, mehr-oqibat, din va e'tiqod asosiy o'rinda turadi. Ikkala xalq tafakkuridagi lingvomadaniy tafovutlar tilda so'z, ibora, gap, sintaktik qurilmalar, ijtimoiy muloqot, madaniy namoyonadlar va qadriyatlar orqali aks etadi. Mentalitet konseptining bunday ko'rinishlarini o'rganish va taqqoslash natijasida madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshirish, xalqaro aloqa, tarjima va til o'qitishda muvaffaqiyatlarni ta'minlash mumkin. Mentalitet konseptlarini chuqur tahlil qilish, tillararo o'xshash va farqli jihatlarni aniqlash, zamonaviy lingvistika va madaniyatshunoslikda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduazizova, D. (2018). "O'zbek va ingliz tillarida konseptual qarashlarning lingvomadaniy asoslari." *Filologiya masalalari*, 2(75), 112-118.
2. Akramova, G.I. (2019). "Ingliz va o'zbek tillarida lingvokulturologik birliklarning o'zaro ta'siri." *O'zbek tili va adabiyoti*, 1, 54-62.
3. Aliqulova, G. (2017). "Konsept so'zlarning lingvomadaniy xususiyatlari." *O'zbek adabiyoti va san'ati*, 2, 88-91.
4. A'zamxo'jayev, N. (2018). "Lingvomadaniyat va mentalitet: milliylikni ifodalash imkoniyatlari." *O'zbekiston filologiyasi*, 1, 44-48.
5. Habibullayeva, Z. (2022). "Konsepning lingvomadaniy xususiyatlari: Ingliz va o'zbek tillari misolida." *Ilm sarchashmalari*, 4(12), 76-82.

6. Jabborova, S. (2021). "O'zbek va ingliz tillarida mentalitet konseptining namoyon bo'lishi." O'zbek filologiyasi masalalari, 1, 70–75.
7. Kadirova, M. (2020). "O'zbek va ingliz tillarida mentalitet va konsept: Lingvomadaniy tahlil." Tillar va madaniyatlararo aloqalar, 3, 104–108.
8. Matmurodova, M.K. (2019). "Ingliz va o'zbek tillarida konseptual tuzilmaning lingvokulturologik tahlili." Filologiya va tillarni o'qitish, 5(13), 95–99.
9. Nazarova, D. (2018). "O'zbek va ingliz tillarida mentalitet konseptining tahlili." O'zbek tili va adabiyoti, 6, 53–59.